

KÉT KRITIKUS FORDULÓPONT:

A populista választási autokrácia előzményei és megszilárdulása Magyarországon

Benedek István

(HUN-REN Társadalomtudományi Kutatóközpont, Politikatudományi Intézet;
ELTE ÁJK Politikatudományi Intézet)

Bozóki András

(Department of Political Science, Central European University;
CEU Democracy Institute)

*A tanulmány beérkezett: 2023. november 3., opponálás: 2023. december 5. – 2024. február 28.,
véglegesítő: 2024. június 24.*

ÖSSZEFOGLALÓ

Tanulmányunkban az 1989 utáni magyar politikai rendszer átalakulását az Orbán-rezsim létrejöttének és működésének megragadása céljából a rezsimklasszifikációs megközelítések és a populizmuskutatás erősségeinek szintetizálásával értelmezzük. A politikai versengés *polity* és *politics* szempontjait együttesen szemlélő megközelítésünkkel a mainstream politikatudományi (2010), illetve alkotmányjogi és közjogi (2012/13) szemlélettel szemben két, ezektől eltérő kritikus fordulópontot azonosítottunk. Az első a liberális demokrácia válságba kerülése a 2000-es évek második felében, a második pedig az Orbán-rezsim populista választási autokráciaként (PVA) történt megszilárdulása a 2010-es évek közepén. Az utóbbi időszakot lezáró 2018-as választások egyúttal az Orbán-rezsim autokratikus konszolidációjának kezdetét jelöli. A tágabb összehasonlító politikatudomány számára a magyar eset arra szolgál példával, hogy a populista polarizáció időben megelőzi és intenzitásban túlszárnyalja az autokratizációt, később pedig azzal összefonódva az autokratikus átmenethez vezet.

Kulcsszavak: választási autokrácia ■ populizmus ■ kritikus fordulópont ■ Orbán-rezsim

Tanulmányunk két szempontból is újdonsággal szolgál a jelenlegi hazai politikai rendszer értelmezése és magyarázata kapcsán. Az egyik nővum az Orbán-rezsim működésének leírása kapcsán használatos legjellemzőbb megközelítések, a rezsimklasszifikációs szemlélet és a populizmuskutatás erősségeinek ötvözése a *populista autokratizáció* és a *populista választási autokrácia* (PVA)

fogalmainak segítségével. Meggyőződésünk, hogy a populizmuskutatás (amely a politikai rezsimek *politics* dimenzióját hangsúlyozza) és a szürke zónába tartozó rezsimek vizsgálata (amely a politikai verseny strukturális, *polity* szintjén jelentkező tartalmi kiüresedés folyamataira összpontosít) olyan irodalmakra támaszkodik, amelyek kombinációjával egyszerre értelmezhetjük a politikai rezsimek statikus és dinamikus működését. A weberi legitimitáció elméletéből kiinduló „plebiszciter vezérdemokrácia” fogalmával Körösényi és szerzőtársai már kísérletet tettek egy alternatív elméleti-fogalmi keret létrehozására. E szerint az Orbán-rezsimben nem a különböző rendszertípusok, hanem Weber legitimitációs uralomra vonatkozó ideáltípusai (elsősorban a karizmatikus és a racionális) keverednek egy „formáját tekintve demokratikus, de tartalmilag tekintélyelvű” vegyes rendszerben (Körösényi et al., 2020: 26.). A populizmus itt politikai stílusként, a vezér és állampolgár közti kapcsolat legfontosabb jellemzőjeként jelenik meg (Körösényi et al., 2020: 31., 39.). E megközelítéssel szemben azt állítjuk, hogy a két kutatási irányzat *együttes* használata célravezetőbb, mert ezeket a rendszereket épp az jellemzi, hogy a formai elemektől nehezen elválasztható tartalmi tényezők felülírják az előbbieket.

A tanulmány másik újdonsága abból fakad, hogy az Orbán-rezsimet közeptávú „csomópontokon” keresztül, történeti beágyazottságában, azaz a rezsim kialakulásának és megszilárdulásának folyamatát egészében értelmezve mutatja be, s így kíván hozzájárulni a populizmus és az autokratizáció közötti kapcsolat tisztázásához. Nem megkérdőjelezve a 2010-es választási, valamint a 2012/13-as alkotmányjogi és közjogi szakaszhatár jelentőségét, ebben a tanulmányunkban – a demokráciakutatás történeti fordulatóval összhangban – a 2000-es évek közepétől kezdődő időszakot, valamint a 2010-es évek közepét emeljük ki, mint az Orbán rezsim legfontosabb *előzményeinek* és tényleges *megszilárdulásának* időszakát. Konkrétan: a rendszerváltást követő magyar politikai folyamatok hosszú távú, makroszintű, illetve a konkrét eseményekre és döntési helyzetekre fókuszáló mikroszintű megközelítések helyett a Capocchia és Kelemen (2007) által javasolt mezoszintű kritikus fordulópontokra (*critical junctures*) fókuszálunk. Habár egyes kutatók itthon is alkalmazták már ezt a történeti megközelítést – például a koronavírus-járványra adott magyar és lengyel kormányzati válasz vizsgálatakor (Hajnal et al., 2021) – a hazai politikatudományban kevés teret nyert ez az „új historicizmus” (Csizmadia, 2017: 17.).

Ezzel a történeti és szociológiai megközelítéseket is ötvöző szemlélettel két ilyen közeptávú kritikus fordulópontot, történeti szakaszhatárt azonosítottunk, amikor a kulcsszereplők lépései és reakciói alapjaiban határozták meg az utánuk következő időszak politikai folyamatait, a demokratikus intézmények sorsát és a fennálló rezsim stabilitását. A szakirodalom szerint a kritikus fordulópont egy „viszonylag rövid időszak, amelyben jelentősen megnő annak esélye, hogy a kulcsszereplők az általuk kívánatosnak tartott célok

megvalósításának irányába befolyásolják az eseményeket” (Capoccia–Kelemen, 2007: 348.).

Másképpen kifejezve, a történeti folyamatok nem lineárisak, hanem bizonyos csomópontokon keresztül bontakoznak ki, amelyek a kibontakozó folyamatok irányát és sebességét megváltoztatják. E zökkenők olyan kritikus útelágazások, vagyis „intézményes változások kulcsepizódjai” (Capoccia–Ziblatt, 2010: 940.), amelyek a korábbi röppályák időszakosan lazuló hatásai után ismét bizonyos mértékű útfüggőséget eredményeznek a demokratikus intézmények jövőjére nézve. E fordulópontok után a bizonytalanság általános szintje, és így az aktorok által választható döntések köre újra csökkenni kezd. Ezek a fordulópontok gyakran önfenntartó társadalmi és politikai dinamikát és tovább élő narratívákat hoznak létre, amelyek a későbbiekben strukturális adottságokká válhatnak. Ezért az egyes epizódokat nem érdemes egymástól elszigetelten vizsgálni: egy korábbi fordulópont sok esetben egy későbbi epizód fontos előzményévé válik.

E megközelítéssel egyetértve úgy véljük, hogy sem a makroszintű társadalmi struktúrák, sem a politikai szereplők kontingens döntései nem képesek önmagukban meghatározni a politikai folyamatokat. Témánk vizsgálatához azért is választottuk a középszintű megközelítést, mert ezek a kritikus fordulópontok ugyan nem rövidtávú hatásúak, de hatásuk mégsem történelmi léptékű. Ezek olyan fordulópontok, amelyek egyrészt felgyorsították a demokrácia dekonzolidációját, másrészt elősegítették a populista autokratizációt. Vezetők és követők, illetve a különböző elitcsoportok és a társadalom kölcsönhatásáról van szó, amelyben nem az egyik formálta a másikat, hanem az új rendszer egy erőteljes kölcsönhatás eredőjeként jött létre (Bozóki–Fleck, 2024).

A következőkben a rezsimklasszifikációs megközelítés és a populizmuskutatás szintézisével, valamint két jól beazonosítható történeti csomóponton keresztül igyekszünk megragadni az Orbán-rezsim karakterét. A 2010-es fordulat történetileg elsődleges jelentőségét fenntartva, ebben a tanulmányban a 2000-es évek és a 2010-es évek közepén lezajlott kritikus fordulópontokat elemezzük. Ezáltal nem csupán az Orbán-rezsim kialakulásába és működésébe nyerhetünk betekintést egy új megközelítés segítségével, hanem egyúttal a populizmus és az autokratizáció komplex viszonyát is vizsgálhatjuk egy konkrét empirikus eset, a magyarországi populista autokratizáció példáján. Elemzésünk exploratív jellegű kvalitatív esettanulmány, amely korábbi elméleti és empirikus munkák – különösen Benedek (2022, 2024b), valamint Bozóki és Benedek (2024) – továbbfejlesztésére és kiegészítésére vállalkozik.

1. AZ ORBÁN-REZSIM JELLEMZŐ MEGKÖZELÍTÉSEI

Rezsimklasszifikációs megközelítésben az Orbán-rezsimet jellemzően a formálisan demokratikus paravánok mögé bújtatott autoriter uralomként értelmezik. A legtöbben ennek megfelelően a demokratikus és autokratikus komponensek keveredését, azaz *hibrid* jellegét emelik ki az Orbán-rezsims egyik kitüntetett sajátosságaként. Kornai már 2011-ben úgy érvelt, hogy Magyarország már nem demokrácia, de még nem is diktatúra, hanem autokrácia, amely alatt egyfajta erőszakmentes diktatúrát értett (Kornai, 2015: 42–43.). Hasonlóképpen, Ágh szerint a „Patyomkin demokrácia” 2014-re választási autokráciává változott, ahol a formális demokratikus intézmények csak az autoriter uralom homlokzatát képezik (Ágh, 2015: 18.).

A konkrét meghatározások egyre inkább tendáltak a korai „többségi demokrácia”, majd „illiberális demokrácia” gondolatától a kiterjesztett értelmű autokrácia-fogalomig. Kis (2019) – Kornaival egyetértve – arról írt, hogy már 2011-re megtörtént a demokrácia garanciális intézményeit jelentő jogállami pillérek és a médiapluralizmus elleni „autokratikus áttörés”. Ugyan Körösesyeni szerint a magyar politikai rendszer 2014-ben még átment Robert A. Dahl poliarchiatesztjén (Körösesyeni, 2015: 401–402., 413–414.), később azonban már ő is amellet érvelt, hogy az autoriter hatalomgyakorlás 2016-ra kikezdte a procedurális demokrácia kifinomult intézményrendszerét, habár, a tág értelemben vett versengő választások továbbra is megmaradtak (Körösesyeni, 2017: 25.).

A 2010-es évek második felétől kialakult domináns megközelítés a politikai versengést rendszerszinten eltorzító hibrid rezsimek különböző fogalmi kereteire támaszkodott (Böcskei–Szabó, 2019; Gyulai, 2017). Ezen túlmenően Bozóki és Hegedűs (2018) a „kívülről korlátozott hibrid rezsims” fogalmában az Orbán-rendszer nemzetközi beágyazottságának ambivalens jellegére mutatott rá, mert az EU nemcsak támogatást és legitimitást nyújtott az Orbán-rezsimsnek, hanem strukturálisan korlátozta is mozgásterét. Újabban az az érvelés is megjelent, mely szerint több mint egy évtizeddel az Orbán-rezsims létrejötté után már „beágyazódó” autokratikus folyamatról lehet beszélni, amely a „beágyazott autokrácia” rendszeréhez vezetett (Bozóki–Fleck, 2023, 2024). E szerint túl kell lépni a rendszer elitszemponitú megközelítésén és érdemes nagyobb figyelmet fordítani az autoriter gyakorlatok társadalmilag rögzült formáira.

A másik jellemző kutatási irány, a rendszer *ideológiai* képlete felől közelítve rámutatott az Orbán-rezsims „illiberális” (Bánkúti et al., 2012), „populista” (Batory, 2016), vagy akár egyenesen „fasisztoid” (Ungváry, 2014) jellegére. Enyedi (2016) a paternalista populizmus és illiberális elitizmus keverékét emelte ki. A populizmus más esetben inkább csak alárendelt szerepet játszott egy tágabb megközelítésben. Antal és Scheiring az autoriter kapitalizmus szerepét hangsúlyozza az Orbán-rezsims kapcsán, amelyben a populista és etnonacionalista

ideológia a neoliberais gazdaságpolitikát hivatott elfedni (Antal, 2019; Scheiring, 2020). Az autoriter populizmus fogalmát többen is használták már az Orbán-rezsim kapcsán (Antal, 2019; Ádám, 2019; Scheiring, 2020), de a két megközelítés *egyénrangú* és *együttes* használatának szándéka helyett ezek a szerzők a gazdasági és újraelosztási szempontok mellett inkább az orbáni populizmus jellemzését nyújtották.

Ugyancsak a politikai és gazdasági informális függőségi viszonyokra fókuszálva Magyar és Madlovics (2020) az Orbán-rezsimet „patronális autokráciaként” jellemzik. Az állam („maffiaállam”) a legfőbb patronus és a fogadott „politikai családja” közös politikai vállalkozásának érdekeit szolgálja. Scheiring (2020) számára az autoriter populizmus jellegzetes államtípusa a „felhalmozó állam”, amelyet szembeállít a korai posztkommunista és neoliberais korszakra jellemző, schumpeteri „versenyállammal”. Mások „menedzselt illiberális demokratikus kapitalizmusként” határozták meg az Orbán-rezsim kibontakozó politikai és gazdasági működését (Csillag–Szelényi, 2015), amely a putyini orosz modellt követi. A társadalmi dimenzió beépítésével Csanádi és szerzőtársai (2022) az Orbán-rezsim kialakulásának dinamikáját az autokratikus politikai térfoglalás (*political capture*) szisztematikus gazdasági-társadalmi kiterjesztéseként írták le, amelyben az intézményesített populizmus elsősorban legitimációs funkciót tölt be.

Jól látható, hogy az itt említett főbb megközelítések képviselői jellemzően rezsimklasszifikációs – azon belül is jellemzően valamilyen hibrid modell –, illetve ideológiai megközelítésekkel dolgoznak, utóbbi néhány esetben a szélesebb gazdasági-társadalmi fókuszú megközelítésekben is megjelenik, de alárendelt szerepben. Az ezektől elütő alternatív javaslatok nem ezek szintézisével, hanem jobbra figyelmen kívül hagyásával, esetleg részleges beépítésével igyekeznek megfelelő értelmezési keretet találni.

Véleményünk szerint azonban érdemes a két megközelítést szisztematikusan összekapcsolni, mivel így a strukturális (*polity*) szempontokat a politikai cselekvés és küzdelem (*politics*) dimenziójával egészíthetjük ki. Jellemző vakfolt például az Orbán-rezsim politikai nyilvánosság terén tapasztalható sikerének magyarázatában az a tény, hogy nem önmagában arról van szó, hogy a választók ne rendelkez(het)nének alternatív információforrásokkal. Még annak ellenére is virulens ez a nézet, hogy a kutatások szerint a Fidesz nem csupán rendkívül domináns szereplő, hanem híveit erőteljes érzelmi-morális kötődés jellemzi. Ennélfogva a Fidesz szavazói az ellenvéleményekre jóval immunisabbak annál, mint ami önmagából az információs szegmentáltságból fakad. Míg a szavazók informálódására vonatkozóan a mikroszintű mellett alapvetően *polity* szintű magyarázatokhoz, elsősorban a médiarendszer egészének vizsgálata szükséges (Benedek, 2024a), addig az erőteljes érzelmi-identitásbeli kötődéseknél az egyes politikai táborok vagy pártok közötti erőteljes polarizáció (Patkós, 2023) számít. Utóbbi esetben a populista vezetők és követőik közötti

politics szintű kapcsolat vizsgálata válik fontossá (Metz–Plesz, 2023). Ebben az értelemben a hibrid rezsím és a populizmus fogalmaira fókuszáló megközelítések szintézise a politikai rendszerek „hardver” és „szoftver” dimenzióinak összeillesztési kísérletének is tekinthető. Benedek (2024b) nyomán a tanulmány következő elméleti-fogalmi részében ennek az összeillesztésnek vázoljuk fel egy lehetséges módját, mielőtt az Orbán-rezsímet e komplex megközelítés segítségével, történetileg is beágyazva vizsgáljuk meg.

2. ELMÉLETI-FOGALMI KERETEK

A hibrid rezsimekre és a populizmusra fókuszáló megközelítések összeillesztése során egyszerre két alapvetően vitatott fogalom rövid tisztázása is elengedhetetlen. A hibrid rezsimekhez kapcsolódó rezsímklasszifikációs szemlélet esetében számunkra a Giovanni Sartori (1987) által leírt demokrácia és autokrácia (nem demokrácia) kettőssége jelenti a kiindulópontot. Sartori megközelítésében a *kvalitatív* különbség a hatalomba való beiktatás jellegében keresendő: míg a demokráciákban a nép szabad, versengő és tiszta választások révén választja ki a vezetőit, addig az autokráciákban ezt az állampolgári konszenzust meghamisítják vagy kikényszerítik (Sartori, 1987: 206.).

A demokráciák között megkülönböztetjük a *liberális és a választási demokrácia* típusát. Utóbbi kapcsán a Robert A. Dahl (1971) poliarchia-elméletére építő Varieties of Democracy (V-Dem) intézet mind szélesebb körben használt megközelítését vesszük alapul (Coppedge et al., 2020), amely a demokrácia meghatározásakor a schumpeteri minimalista megközelítésen túl a politikai pluralizmus valódi érvényesülését is megköveteli. Ehhez a politikai versengés három formálisnak tekinthető dimenziója, azaz az *általános választójog*, a *választott tisztségviselők* és a *procedurálisan tiszta választások* mellett további két, a versengést tartalmilag is meghatározó szempont, a széles értelemben vett *civil társadalom szabadsága* (a V-Dem terminológiában némileg félreérthető „egyesülési szabadság”) és a *plurális politikai nyílvanosság* dimenziója is hozzátartozik. Azok a választások képesek alternatívákat nyújtani és biztosítani a vezetés elszámoltathatóságát „a szabad és egyenlő polgárok közössége” számára, amelyek érdemben teljesítik ezeket a feltételeket (Schedler, 2013: 83.). A liberális demokráciák mindezen túl a politikai hatalom negatív megközelítéséből fakadó intézményes eszközökkel szállnak szembe a többség zsarnokságának veszélyével.

A skála másik oldalán szintén két rendszertípust, a nyitott, azaz *választási* és a *zárt autokráciákat* megkülönböztetjük meg. Megközelítésünkben a hibrid rezsimek alapvetően az előbbi tágas gyűjtőkategórián belül értelmezendők, amelyekben rendszerszinten sérül a demokratikus politikai versengés, miközben a demokratikus verseny formális kritériumainak megléte megkülönböz-

teti őket a zárt autokráciáktól. Ennek alapján, míg a demokratizáció a választási és a liberális demokrácia fent említett kritériumainak kiteljesítését jelenti, addig az autokratizáció ezen feltételek teljesítésétől való eltávolodás, amelyben a politikai hatalom gyakorlása önkényessé és egyre elnyomóbbá válik.

A demokrácia tartalmi keretfeltételeinek rendszerszintű lerontása, vagy a zárt autokráciák „felpuhulása” egy sajátos hibrid rezsimtípushoz vezethet, amelyet a V-Dem a „választási autokrácia” (Coppedge et al., 2020), a sartoriánus Andreas Schedler pedig a „választási autoritarizmus” (Schedler, 2013) fogalmával ír le. Ugyancsak a vegyes rendszerek leírására tett ismert kísérlet a „versengő önkényuralom” (Levitsky–Way, 2010) fogalma. Míg azonban az utóbbi megközelítések inkább a verseny létét és a választások viszonylagos bizonytalanságát hangsúlyozzák, addig a *választási autokrácia* fogalma rávilágít a verseny nélküli választások rendszerlegitimáló funkciójára (Unger, 2018). Ez a fogalom, ahogyan Schedler megközelítése is, nagyobb hangsúlyt helyez a rendszerszintű manipulációs technikákra és a politikai versengés kiüresített jellegére, egyúttal markánsabb eltávolodást fejez ki a demokratikus keretektől. Ezt a szempontot az Orbán-rezsim elmúlt másfél évtizedének fényében különösen fontosnak tekintjük.

Benedek (2024b) nyomán megközelítésünk másik pillére a populizmusra épít, amelyet az előzőekben röviden felvázolt választási autokráciával kapcsolunk össze. Bár elismerjük a *populizmus* stratégiai, szociokulturális, diskurzuselméleti és kommunikációs értelmezéseinek hasznosságát (áttekintéshez lásd: Kaltwasser et al. 2017), tanulmányunkban a populizmus *ideológiai* megközelítését (Mudde, 2004; Mudde–Kaltwasser, 2017) vesszük alapul és a populista vezetők antipluralista és kirekesztő politikáját hangsúlyozzuk.

Cas Mudde megközelítésében a populisták szerint a társadalom két homogen antagonisztikus csoportra oszlik, „a tiszta népre” és a „korrupt elite”, és ahol az elit nem tartozik a néphez. A demokratikus politika feladata a nép általános akaratának (*volonté générale*) kifejezése (Mudde, 2004: 562.). E megfogalmazásra építve, de a V-Dem minimalista értelmezéshez (V-Party) képest robusztusabb megközelítésben, központi jelentőségűnek véljük a populizmus manicheista világgépét és politikai identifikációját (Hawkins 2009), illetve moralizáló és mélyen kirekesztő politikai képviselési logikáját (Abts–Rummens, 2007; Müller, 2016). Összességében a fogalom alatt a demokrácia és a politikai képviselés inherensen antipluralista, ezért autokratikus interpretációját értjük (Benedek, 2021: 206., 2022). A populista diskurzus ilyen értelemben elszakíthatatlan a demokratikus narratívától, hiszen a populisták a démosz nevében beszélnek.

A populizmus fogalmát a robusztus megközelítésekhez (Bene–Boda, 2023; Castanho et al. 2019) hasonlóan az alábbi három dimenzió segítségével ragadjuk meg.

A *népközpontúság* (people-centrism) – túllépve a hétköznapi nemzeti-állami integratív szimbólumok szintjén – a homogénnek tételezett nép akaratának az abszolutizálására és ellentmondást nem tűrő érvényesítésének igényére utal (Mudde, 2004; Laclau, 2005). Ez a – jellemzően Carl Schmitt demokraciáfelfogásával rokonságba hozott – populista logika a népet egységes entitásnak tekinti, nem pedig különböző értékekkel, véleményekkel és szükségletekkel rendelkező egyének és társadalmi csoportok heterogén közösségének (Abst–Rummens, 2007: 408–409.). Elutasítja a társadalmi és politikai sokszínűség eszméjét, ezáltal pedig a legitim ellenvélemény létezését és a politikai akaratképzés deliberatív technikáit, miközben a homogén nép képzetével megtagadja a demokrácia pluralista természetét (Lefort, 1988). A népszuverenitás korlátozásának figyelmen kívül hagyásával – akár a tartósan kisebbségben lévők alkotmányos jogainak védelmével szemben is – a populizmus arra törekszik, hogy a hatalmat annak a vezetőnek a kezében összpontosítsa, akit az „erkölcsileg felsőbbrendű” nép egyedüli legitim megtestesítőjének tekint.

Az *antielitizmus* jellemzően a hazai inkumbens elitek ellen irányul, míg a hatalmon levők nézőpontjából a nemzetközi szintésre transzformált elitellességben artikulálódik. Ez biztosítja az underdog/lázadó pozíciót a populisták számára akkor is, ha hatalmon vannak. Az elitek olyan korrupt vezetők kis csoportjaként vannak ábrázolva, amelyek saját önző érdekükben forgatják ki a politikai rendszert (Mudde–Kaltwasser, 2017: 13.). A politika, a gazdaság, a kultúra, a média és az igazságszolgáltatás területeit domináló (Rooduijn, 2014: 577.) elitek kihasználják az embereket a saját hatalmuk növelése érdekében, s a populisták ez alól hirdetnek felszabadulást. A populizmus alapvetően ezen ellenfelek és szövetségeseik leleplezésének és azonosításának művésze („ők”), mivel az ellenség meghatározása egyúttal meghatározza a nép („mi”) populista konstrukcióját (Hawkins, 2009: 1044.).

Végezetül a populisták *manicheista vilásképe* a politikát és az identitásképződés folyamatát egyfajta erkölcsi kozmológiaként a „jó és a rossz erők” közötti antagonisztikus küzdelemként fogalmazza meg (Hawkins 2009). A populista politikusok e morális küzdelem köré szervezett permanens rendkívüli válság narratívájára támaszkodva állítják elő az extrém mértékű politikai megosztottságot (Müller, 2016). A politikai közösség egzisztenciális fenyegetettségé tehát olyan antagonisztikus politikai ellentétet konstruáló barát/ellenség logikával párosul (Schmitt, 2007), amely szerint a nép sikerének, sőt túlélésének záloga a vezér egységes támogatása. A populista vezetők a hatalmi igényüket ezzel az egzisztenciális fenyegetettséggel próbálják morálisan igazolni, önmagukat a nép egyedüli legitim képviselőinek beállítva. A politikai azonosulás folyamata a „nép” és az „elit”, illetve a nép ellenségeinek antagonisztikus és aszimmetrikus ellenfogalmainak használatára épül (Laclau, 2005).

A végeredmény egy kvázi demokratikus, de rendkívül *moralizáló és szélsőségesen kirekesztő politikai képviselési logika*. Azt ugyanis, hogy mi a népakarat pontos tartalma és ki az ezt egyetlen legitim módon képviselni hivatott erő, tautologikus módon a populista vezér saját maga határozza meg egy rendkívüli mértékben egyoldalú és *top-down* folyamatban. Éppen a vezér követőinek passzív és másodlagos szerepe miatt azonosítja Nadia Urbinati a populista képviselési logikát az akklamáció fogalmával, szembeállítva azt az aggregatív választási-eljárási megközelítésekkel (Urbinati, 2019: 122.). A drasztikusan kirekesztő képviselési diskurzusokat használó populisták ugyanis személyükben a homogénnek tekintett népakarat kizárólagos megtestesítőjeként lépnek fel (Abts–Rummens, 2007: 422.). Ez az identitásalapú képviselési logika (Illés, 2024) túlmutat a politikai közösség egységét csupán korlátozott mértékben és kivételes alkalmak során demonstráló szimbolikus demokratikus aktusokon. Ehelyett a vezér és a követők közötti közvetlen kapcsolat az utóbbiak identitásalapú kötődése nyomán rendkívüli mozgásteret biztosít a vezető számára az általa képviselni hivatott népakarat meghatározásában. Ezt a sajátos, a vezetőktől a követők irányába tartó „inverz képviselési” logikát a klasszikus Pitkin-féle megközelítés *szimbolikus* képviselésének szélsőséges, általa a fasiszta vezérelvvel összefüggésbe hozott formájával feleltethetjük meg (Pitkin, 1967: 107–111.), amelyben az alávettettek politikai jogainak teljes körű átruházása biankó felhatalmazást biztosít a vezetők számára. Következésképpen a „cselekvőképtelen nép” alárendelődik a vezető gyámkodó szerepének, amely ellehetetleníti saját valódi elszámoltathatóságát és így a demokratikus döntéshozatal lehetőségét.

A populista autokratizáció és a populista választási autokrácia

Az eddigiek értelmében a *populista autokratizáció* fogalma olyan folyamatra utal, amelyben a demokratikus elveket a demokrácia és a képviselőlet antipluralista felfogását hirdető populista politikusok ássák alá. A terminus által jelölt folyamatok a rezsimek széles spektrumában előfordulhatnak, ideáltipikus rezsimszintű kiteljesedésére pedig a *populista választási autokrácia* (PVA) fogalmát használjuk. Habár a populisták és a választási autokraták közös jellemzője, hogy a nép nevében, de annak valódi ellenőrzése nélkül tartanak igényt a hatalomra, amely vonzóvá teszi őket egymás számára, hangsúlyozzuk, hogy összekapcsolódásuk korántsem törvényszerű. Ezek tehát nem egymást átfedő, hanem egymáshoz kompatibilisen kapcsolható fogalmak. Kiemeljük, hogy a zárt autokráciákban az érdemi politikai versengés hiánya annak a következménye, hogy az adott rezsimek vezetői a tradicionális-dinasztikus, vallási vagy egyéb legitimációs források mellett nem okvetlenül tartanak rendszeres népi felhatalmazásra igényt. De még a választási autokráciák körében sem magától értetődő a populizmus

rendszerszintű megjelenése. Vannak olyan „technokratikus hibrid rezsimek”, amelyek bürokratikus-elitista megközelítést és jellemzően a rezsim modernizációs teljesítményére hivatkozó (output alapú) narratívákat kombinálnak a politikai versengés kiüresítésével. Ilyen például Szingapúr politikai rendszere (Bartha–Kopasz, 2019), a Nazarbajev-féle Kazahsztán vagy a Ben Ali-féle Tunézia. Ezeket a nem populista rezsimeket évtizedekre visszamenően szinte folyamatosan választási autokráciaként kategorizálja a V-Dem projekt (Coppedge et al., 2024), miközben a népakaratra épülő populizmus helyett a technokrata-modernizáló narratívák a jellemzőek. A tanulmányunkban használt terminusok további fogalmi elhatárolásához, valamint globális eseteken történő empirikus alkalmazhatóságához lásd Benedek (2024b) részletes munkáját.

Az autokratikus intézményes keretek az egyenlőtlen politikai küzdelem strukturális feltételeinek fenntartásán és így az állampolgári percepciók *top-down* történő formálásán túl is jelentős erőforrásokkal látják el a populizmust. Ezzel párhuzamosan a populizmus a *politics* szintjén nyújt konkrét, mégis rugalmasan variálható politikai és diszkurzív tartalmat a politikai rezsim számára. Ez a szimbiózis a relatíve magas társadalmi támogatottságot, valamint újabb választási sikereket és az erőforrásokhoz való folyamatos hozzáférést, ezáltal a versengés és így a politikai aréna egészének kontrollálását könnyíti meg a vezető számára.

A PVA fontos jellemzője a politika korlátok nélkülsége a formálisan demokratikus és jogállami keretek ellenére. A választási autokrácia esetében ugyanis az intézmények fegyverek az afelett rendelkezők kezében, amelyet a rendszerstabilizáló funkciót betöltő populizmus rendkívül kiélezett barát/ellenesség politikai logikája tovább fokoz. Ez a logika morálisan is megkérdőjelezi az alternatív nézőpontok legitimitását, ezáltal nem csupán a politikai polarizáció növekedéséhez járul hozzá, hanem a versengő felek kölcsönös minimális elismerésének felmondásához is. Ez a folyamat pedig elvezet az alapvető demokratikus bizalom összeomlásához (Schedler, 2023). A komplex politikai folyamatokat leegyszerűsítő populist autokraták által alkalmazott archetipikus elbeszélés ennek jegyében a politikai közösség permanens egzisztenciális válsága körül forog, amely a népi hősök, valamint a nép egységes identitását fenyegető külföldi gonosztevők és utóbbiak hazai kiszolgálói közötti állandó heroikus küzdelemben manifesztálódik.

A populizmus, kirekesztő jellege miatt, a represszió eszközeként, valamint a választásokon akár túllépni is képes kvázi demokratikus legitimációs forrásként is szolgál, tovább erősítve a rezsim stabilitását. A populista vezér irányába fennálló érzelmi és identitásalapú kötődés a népi elszámoltathatóság alapját képező mandátum hiányában megkönnyíti a vezetők számára az állampolgárok politikai valóságészlelésének egyoldalú alakítását, ezáltal az autokratikus uralom fenntartását. Mindez azzal jár, hogy nem csupán a *policy* szintű viták,

hanem általában a közéleti viták is hiányoznak, helyette a saját táborral (*ingroup*) és annak vezetőjével való azonosulás válik a döntővé, amelyet a közösen osztott politikai valóság látványos hiánya kísér (Benedek, 2021: 216–218.).

Ez kiemelten fontos a sorozatos választási sikerek szempontjából, amelyek a választási autokráciákban definíció szerint központi jelentőségűek. Ahogyan a bevezetőben említettük, az orbáni PVA esetében a politikai nyilvánosságban tapasztalható intézményes erőforrásfölényt hatékonyan egészíti ki a hívek erőteljes morális-érzelmi kötődése a hegemon helyzetben lévő populista vezér iránt. Mindez jelentős mértékű immunitással vértézi fel a követőket az esetleges ellenirányú véleményekkel és információkkal szemben. Ugyan a választók hasonlóan erős kötődése más pártokra is jellemző lehet, de a hegemon szereplő az általa felhasznált állami erőforrásokkal megsokszorozza ennek hatását. A sikeres identitáskonstruálást alátámasztja a Fidesz jelentős mobilizálási képességei mellett az a tény is, hogy a párthoz köthető a legintegráltabb és legnagyobb kohézióval rendelkező választói csoport, amely a 2010-es évek óta figyelemre méltó ellenállóképességet és rendíthetetlen lojalitást mutat (Szabó–Gerő, 2020: 123.).

Az ellenvélemények csupán a már meglévő politikai identitások megerősítéséhez és a saját táborral való azonosuláshoz szükséges ellenpontokként funkcionálnak. Jelentős kognitív diszsonancia esetén inkább az utóbbiakat megjelenítő ellenoldali médiumok, semmint a saját tábor politikusai vesztik el a hitelenségüket a polarizált követők szemében (Polyák et al., 2019: 78.). Utóbbiak nemzetközi összehasonlításban is kiemelten támaszkodnak a pártos médiumokból való tájékozódásra (Bátorfy et al., 2022). Ezeket a „lehorgonyzott” tábor-identitásokat hosszú távú keretelési stratégiák alakítják. Ezek ugyan bizonyos fokig korlátot jelentenek a vezetők számára, de jelentős erőforrást is biztosítanak a rövid távon ható alternatív keretelési kísérletekkel szemben. A köztársasági elnök korábbi kegyelmezési döntéséből kirobbant 2024 februári botrányban látványosan megmutatkozott a rezsिम hosszabb távú identitáselemeinek önkorlátozó potenciálja. A pedofília támogatásával korábban elítélt személynek adott államfői kegyelem ugyanis olyan élesen ment szembe a kormánypárt bázisának hosszú éveken át felépített identitásával, hogy nemcsak az ügy átkeretelése, hanem a megítélés mércéjének heresztetikai megváltoztatása (Körösenyi, 2009) sem működött. Az Orbán-rezsिम meghátrálása a magyar belpolitika váratlan mértékű fordulatára adott lehetőséget.

Konceptualizációs kihívások és lehetséges válaszok

Megközelítésünk egyik kulcskérdése, hogy miként dönthető el, hogy a populista választási autokrácia kritériumai fennállnak-e. Gyakran hiányoznak a konszenzusos határértékek, amelyekre támaszkodni lehetne a különféle esetek vizsgálatakor. A választási megfigyelők, valamint a politikai rendszereket vizsgáló intézetek szintén küzdenek a manipulált választások strukturális kétértelműségeivel, és ugyan egyre árnyaltabb megközelítéseket alkalmaznak, de „a rezsimklasszifikáció alapjaiban vitatott természetét semmiféle módszertani kifinomultság nem fogja tudni eloszlatni” (Schedler, 2013: 105.).

A konceptualizációval együtt járó kihívások ellenére a komparatív politikatudomány nem nélkülözheti a rezsimekre vonatkozó fogalmi kategóriákat, éppen az összehasonlíthatóság érdekében. A különféle esetek közötti mintázatok és az analitikus összefüggések feltárása érdekében sem a típusok teljes kiiktatását (az inkrementális különbségekre való hivatkozással), sem az altípusok és jelzős konstrukciók teljes burjánzását nem tartjuk szerencsésnek. Helyette mind a politikai rezsimek, mind a populizmus esetében relatíve széles, de nem túlzottan minimalista gyűjtőkategóriák használatát tartjuk indokoltnak, amelyek a fogalmak egy jól belátható hatókörét lefedve értékes betekintést nyújthatnak a kortárs politikai folyamatokba.

A választási demokráciák és a választási autokráciák kapcsán a döntő – és önálló tanulmányt igénylő (Unger, 2023) – kérdés, hogy a politikai versengés pontosan mikor tekinthető még szabadnak és tisztességesnek, és mikortól már rendszerszinten torzítottnak. Ez a különbségtétel véleményünk szerint megragadható, méghozzá azon keresztül, hogy vajon lényegét tekintve szabad és tisztességes verseny folyik-e a rivális politikai erők között, avagy sem. Előbbi esetben az állam alapvetően semleges szereplő, míg utóbbi esetben jellemzően az inkumbensek jelentős rendszerszintű, azaz közvetlen és közvetett állami erőforrásokat használnak fel arra, hogy a politikai versengés számukra kedvező (aszimmetrikus) feltételeit fenntartsák. Mindez oda vezet, hogy a gyakorlatban alig elmozdíthatóak a hatalomból. Ezzel szemben az az állítás, amely szerint mivel vannak formálisan versengő választások, ezért az inkumbensek választások útján elmozdíthatóak, amellet, hogy relativizálja a demokrácia fogalmát, nem is verifikálható, hiszen ez mindig csak esetről esetre, és visszamenőlegesen ítélni lehet meg. A választások kritériumának formális teljesítése önmagában és menet közben nem igazolhatja a demokrácia minőségét. A választási autokráciákban az egyoldalú és rezsimszintű manipuláció miatt a választások ugyanis „aszimmetrikus” játékok, amelyben a verseny két szinten bontakozik ki. „A játék alapszintjén a szereplők a szabályok szerint játszanak; a metaszinten azonban magukért a szabályokért küzdenek” (Schedler, 2013: 14.), miközben a szuverén szereplő viselkedése, akár még a saját maga által

alkotott szabályoknak való megfelelése is, természetéből fakadóan bizonytalan, ami önmagában is ellentétes a demokratikus hatalomfelfogással.

Véleményünk szerint a politikai versengés természetének, valamint a populizmus ideáltipikus jellemzőinek empirikus szinten történő megítélése végső soron kvalitatív jellegű döntéseket is igényel, amely azonban nem áll ellentétben az objektivitás igényével. A következőkben a tanulmány terjedelmi lehetőségeihez mérten erre vállalkozunk, de nem csupán a kiteljesedett Orbán-rezsimre fókuszálunk, hanem annak előzményeire is. Meglátásunk szerint két turbulens időszak emelhető ki ebben a folyamatban, amelyekben mélyreható változások zajlottak, és amelyek alapjaiban hatottak a politikai rendszer stabilitására és a demokrácia állapotára. A 2000-es évek közepétől kibontakozott első kritikus fordulópontra közvetlenül előkészítette az utat Orbán Viktor 2010-es hatalomátvételéhez. A második pedig a 2010-es évek közepének autokratikus átmenetével következett be, amely során a liberális demokráciát gyorsan maga mögött tudó Orbán-rezsim populista választási autokráciaként teljesedett ki a 2018-as választásokra. A tanulmány további két részében ezeket az időszakokat vizsgáljuk a felvázolt elméleti-fogalmi keretek segítségével.

3. AZ ELSŐ KRITIKUS FORDULÓPONT

A 2000-es évek második felében kevéssé az *autokratizáció*, semmint a *populista polarizáció* volt a jellemző a komplex válságba kerülő, „nyolcvankilences” liberális demokrácia vonatkozásában. Az első Orbán-kormány idején „prezidencializálódásról” beszélhetünk, amely folyamat a Gyurcsány-kormány alatt is folytatódott (Körösenyi, 2006). Ennek az időszaknak a végén, amelyet tehát a végrehajtó hatalom kiterjesztésének (*executive aggrandizement*) kezdeti változata, semmint autokratizációs tendenciák jellemeztek, a közélet radikális polarizálódása a liberális demokrácia fokozatos dekonszolidálódásához vezetett (Bozóki–Fleck, 2024). A politikai rendszer centralizációját fejezte ki az is, hogy Orbán a magyar politikai rendszert a német példa alapján „kancellár demokráciaként” értelmezte, önmagát pedig „kancellárnak” tekintette (Bozóki, 2008: 200.).

A kezdetben centrista, Európa-párti, polgári politikusként bemutatkozó Orbán fokozatosan radikalizálódott, populista váltásában meghatározó pillanat volt a 2002-es parlamenti választás. A Fidesz vereségét Orbán drámai törésként élte meg. Ekkor indult el a politikai küzdelem kereteinek átértelmezése különböző pártok versengéséből a „nemzeti oldal” és a „nemzetietlen oldal” híveinek összecsapásává. Ennek markáns példája a kokárda esete, amely viselése a „nemzethez”, vagyis jobboldalhoz való tartozást jelzi, míg annak hiánya a baloldal jellemzője. Középut tehát nincs (Palonen, 2009). A választási kampány végére népszerű szerepbe kerülő Orbán egyre inkább ellenségként

értelmezte a politikai ellenfeleit (Kapitány–Kapitány, 2002). Az újfajta keretezés emlékezetes példája volt Orbán választást követő beszéde, amelyben kijelentette, hogy „a haza nem lehet ellenzékben”.

A vereséget követően Orbán néhány év alatt újraszervezte pártját, mind jogi, mind pedig szociológiai értelemben. A Fideszt konzervatív pártból populista erővé alakította át, miközben önmagát a vidék hangjaként pozicionálva meghirdette a polgári körök mozgalmát. Ebben a vidéki, kevésbé iskolázott, vallásos és pártonkívüli csoportok mellett szép számmal képviseltették magukat a radikalizálódó városi, középosztálybeli konzervatív csoportok is (Greskovits, 2020). Lojalitásuk már nem annyira a Fideszhez kötötte őket, mint inkább személyesen Orbánhoz, aki 2003-ban elősegítette a polgári körökből érkező tagok hullámszerű belépését a pártba. Azzal, hogy Orbán magas pozíciókba helyezte az újonnan érkezetteket, megtisztította, illetve lecserélte a régi Fideszt, amelyet immár saját pártjává alakított át. Emellett Orbán pártelnökként a Fidesz felépítésének a választási körzetekhez igazodó átszervezésével vétőjogot – azaz gyakorlatilag teljes kontrollt – szerzett a jelöltállítás felett, mind az egyes körzetekben, mind a pártlistán.

Habár a 2002-es választást az MSZP és az SZDSZ együttesen Medgyessy Péternek az árkok betemetését és jóléti rendszerváltást ígérő üzeneteivel megnyerte, Medgyessy viszonylag hamar elvesztette népszerűségét és 2004-ben leváltották kormányfői posztjáról. Az MSZP új miniszterelnököt keresett és a választékból a jovialisabb Kiss Péter és a harciasabb Gyurcsány Ferenc közül az utóbbit választotta, abban a bevallott reményben, hogy ő lesz az, aki legyőzheti Orbán Viktort. A 2004 végén rendezett népszavazás eredménytelensége – amelynek egyik kérdése a külföldön élő magyaroknak adandó állampolgárság volt – végletesen behatárolta a konszenzusra törekvő politikai cselekvők lehetőségeit. A kétezres évek közepére a magyar politikát Gyurcsány és Orbán „versengő populizmusa” (Palonen, 2009) határozta meg és a politikai polarizáció fokozatosan felülírta a pluralizmust. A két vezér által dominált politikai blokkok között nem maradt hely a centrumpolitizálás számára.

A szocialista-liberális blokk ugyancsak magáévá tette a polarizáció logikáját és átkeretezve folytatta azt, amit Orbán 2002-ben elkezdett. Nemcsak a „nemzeti” és „nemzetietlen” oldal bináris oppozíciója jelent meg, hanem a „demokrata” és „antidemokrata” oldal szembeállítása is. Mindezek hatására megroppant a közigazgatási kar politikai semlegességébe vetett korábbi bizalom. A „politikai kormányzás” jegyében Gyurcsány 2006-ban megszüntette az elvileg semleges közigazgatási államtitkári pozíciót és a minisztériumok felső vezetését a kormány politikáját nemcsak végrehajtó, de azzal azonosuló káderekre váltotta le.

A kialakult kétblokk-rendszerben a politikai ellenfelek egymást egyre kevésbé tekintették legitim szereplőnek, ami megingatta a korábban már emlí-

tett alapvető demokratikus bizalmat (Schedler, 2023). Az intézményekbe vetett bizalom eróziója, valamint az elitek közötti konfliktusokat áthidaló széles konszenzus megroppanása már a 2010-es választások előtt bekövetkezett (Lengyel–Ilonszki, 2012). Míg a szocialisták a 2002-es választásokon aratott győzelmük után szociáldemokrata kormányprogramot követtek, amely később a Giddens és Blair nevével fémjelzett „harmadik út” politikája felé tolódott el, addig a Fidesz a fentebb jelzett populistá fordulatával sikeresen egyesítette támogatóit a hazai „neoliberális és posztkommunista” elit „idegenként” történő beállítása révén. Utóbbi csoportot Orbán a hazai tőkésosztállyal és a rendszer-váltás veszteseinek sokaságával állította szembe (Böcskei, 2021), s ezáltal – Juan Perónhoz hasonlóan (Bozóki, 1994) – egyszerre lépett fel a hazai tőkés és munkások védelmében. A populizmus és a gazdasági nacionalizmus kombinációjával a Fidesz és a radikális jobboldal új pártjaként megjelenő Jobbik egyre hatékonyabban mozgósította a társadalom ellenérzéseit a korszak neoliberális gazdasági elitjével szemben (Csillag–Szelényi, 2015).

A liberális demokrácia válsága a 2000-es évek második felében

Az MSZP 2006 tavaszán újabb választási győzelmet aratott és liberális partnerével, az SZDSZ-szel folytatta a kormányzást, amely rövidtávon a szocialisták vezérszemponitú választásának helyességét igazolta. Ám a váratlanul megszorításba forduló kormányprogram megvalósítása a 2006 őszére kibontakozó politikai válság miatt kudarcba fulladt. A válságot Gyurcsány kiszivároztatott beszéde váltotta ki, amelyet egy zárt MSZP-frakcióülésen mondott el a választási győzelem után Balatonőszödön. Mindez 2006 szeptemberében került nyilvánosságra és világossá vált, hogy az ország gazdasági helyzete rosszabb volt, mint ahogyan azt az újraválasztott kormányfő a választások előtt a győzelem érdekében beállította. Gyurcsány megpróbálta meggyőzni az MSZP-frakció tagjait a reformok szükségességéről, és elismerte, hogy a választási kampányban hazudott az ország pénzügyi helyzetéről. Miután időközben a megszorító intézkedéseket már bevezették, a beszéd sokkolta a közvéleményt és azonnali tiltakozásokat váltott ki.

A Fidesz radikálisan eltérő értelmezésével szemben (Gyulai, 2007) – amely a politikai hazugságról mint eredendő bűnről beszélt – a miniszterelnök a beszédét utólag az egész politikai elitre vonatkozó „igazságbeszédként” értelmezte, önmagát pedig a hazugságok körforgását megállító politikusként próbálta pozícionálni. A gyorsan csökkenő társadalmi támogatottság ellenére Gyurcsánynak sikerült további két és fél évre megtartania kormányfői pozícióját, mert az általa kezdeményezett parlamenti bizalmi szavazáson a többség támogatta. Ilyen körülmények között azonban a kormány új strukturális re-

formjai már nem kaphattak kellő társadalmi támogatást. A kormánypártok ennek ellenére folytatták az egyre népszerűtlenebbé váló reformtörekvéseket, amelyeket főként technokrata érvekkel indokoltak. A konszolidált demokrácia eróziója ekkor elsősorban a tiltakozásokkal és az erőszakos összecsapásokkal kapcsolatban a civil társadalom terén, illetve a végrehajtó hatalom egyre inkább elszámoltathatatlannak látszó jellegében jelentkezett.

Fontos tényező, hogy míg Gyurcsány egy önbizalmában megerősödött, győztes pártot kívánt átalakítani, addig a 2006 őszén induló kritikus forduló-pont idejére Orbán már teljes körű kontrollra tett szert a Fidesz felett, amelyet centralizált, felülről lefelé szervezett és érdemi belső pluralizmus nélküli politikai gépezetű alakított át. A Fidesz tétova zendülői már nem tudták őt megbuktatni. Az átalakított párt belső dinamikája elengedhetetlen volt ahhoz, hogy Orbán ne csak túlélje a 2006-ban elszenvedett, egymást követő második választási vereségét, hanem teljes mértékben ki tudja használni fő politikai riválisa legitimációjának összeomlását.

Ráadásul az elhúzódó politikai válság egy 2002 óta *polarizálódó* társadalmat (Coppedge et al., 2024; Patkós, 2023: 47.) ért el, amely a politikai oldalak kölcsönös minimális elismerésének fokozatos felmondásához, azaz az alapvető *demokratikus bizalom megroppanásához* vezetett. Ezzel párhuzamosan a blokkok közötti szakadás megszüntette a blokkokon belüli versenyt, és a politikát végérvényesen a *populista pártvezérek* közötti küzdelemre szűkítette le (Palonen, 2009: 326–332.). A baloldali-liberális koalíció 2008 márciusában elbukta a Fidesz által szociális kérdésekben kezdeményezett népszavazást. Gyurcsány karizmája – amelyet a baloldal egyesítőjeként és a nyugatos reformok híveként szerzett – gyógyíthatatlan sebeket kapott, miközben támogatottsága minimálisra apadt a társadalomban (Körösényi et al., 2015). A politikai feszültségek eszkalálódása a koalíció 2008 tavaszi felbomlásához vezetett. Ezt követte a kisebbségi szocialista kormány működése, amelyet a liberálisok kívülről támogattak. Mindehhez társultak gazdasági problémák, amelyeket betetőztek a 2008 őszén kezdődő globális pénzügyi válság pusztító társadalmi hatásai, ellehetetlenítve a zökkenőmentes kormányzást.

Összességében az első kritikus fordulópontot egy egymásra halmozódó komplex válságfolyamat jelentette, amely során a populista polarizáció hatása alatt megroppant az alapvető elitkonszenzus. Ez, valamint a két választói blokk közötti erőviszonyok kritikus – habár fokozatos – elmozdulása a fennálló liberális demokrácia elleni árhullámként jelentkező politikai zűrzavarhoz vezetett a 2000-es évek második felében.

A növekvő társadalmi elégedetlenség becsatornázása érdekében a nemzeti tőkésosztály mind nagyobb támogatását élvező populista Fidesz a nyugati üzleti és a hazai liberális-technokrata elitek által közösen támadott nemzeti érdekek bajnokaként pozícionálta magát (Scheiring, 2020; Sebők, 2019). A szo-

cialistákhoz kötődő privatizáció és a külföldi közvetlen befektetések térnyerése tovább erősítette a liberális elitizmus, a volt kommunistákból toborzott „komprádor burzsoázia” és a multinacionális tőke összeolvadásának téziséét. Olyan sztereotip ellenségek éptek meg, mint a „saját nemzetére rárontó baloldal”, a külföldi érdekeket szolgáló liberalizmus, a globális profit céljait követő multinacionális tőke, valamint a „kozmetopoliták”, vagyis a szekularizált zsidóság tagjai. A Fidesz retorikájában folyamatosan jelen volt a kormány technokrata politikájának bírálata, amely Bajnai Gordon 2009 tavaszán megalakított, szakértői jellegű kormányának kritikájában csúcspontot ért el.

Bajnai „technikai válságkezelése” (Illés, 2016) szöveg ellentétben állt Orbán moralizáló-populista megközelítésével, amely a demokratikus rezponzivitás helyreállítását és a társadalom újrapolitizálásának szükségességét hirdette (Antal, 2019). Ezzel egy új, közérthető narratívát ajánlott a rendszerváltás domináns, de a választók számára nehezen érthető szociologizáló nyelvezetével (Szűcs, 2012) szemben. Az is kiemelhető, hogy a hazai posztkommunista baloldal kevéssé a szolidaritásra, semmint a modernizációra fókuszált, miközben a gazdasági átalakulás veszteségeinek utóbbira lett volna szükségük. Ezt nem kapták meg a baloldalinak vélt pártoktól, ezért a populista jobboldal felé fordultak. Orbán nemzeti identitáson és politikai voluntarizmuson alapuló narratívája jól rezonált a körökben.

Orbán Viktor a 2000-es évek „hideg polgárháborújának” egyik főszereplőjeként és végül legnagyobb haszonélvezőjeként nemcsak győzni tudott a 2010-es választásokon, hanem alkotmányozó többséget szerzett a törvényhozásban. Az elsöprő győzelem után Orbán politikájának autokratikus tendenciái túlnyúltak a végrehajtó hatalom kiterjesztésének korai változatán, illetve a saját pártján, immáron állami és társadalmi értelemben is léptéket váltott. Habár a demokrácia minősége és a magas fokú polarizáció közötti fordított arányú kapcsolat léte a kutatók számára jól ismert, a polarizáció általános hatásának, illetve az esetleges oksági kapcsolat irányának megítélése már kevésbé egyértelmű (Casal Bértoa–Rama, 2021). Az első kritikus fordulópont vizsgálata azt mutatja, hogy a populista retorika és a polarizáció szintjének megemelkedése lényegesen hozzájárult a demokrácia dekonszolidálódásához.

4. A MÁSODIK KRITIKUS FORDULÓPONT

A következőkben a 2010 utáni időszakot vizsgáljuk, amelyben előbb a liberális demokrácia intézményeinek gyors lebontására, majd a (választási) demokrácia elengedhetetlen tartozékait jelentő politikai versengés tartalmi kiüresítésére összpontosítunk. E folyamatban a populizmus, különösen az évtized közepén, az előző fordulóponthoz hasonló kulcsszerepet játszott. Utóbbi időszakot ta-

nulmányunk a magyar politikai rendszer átalakulásának újabb kritikus fordulópontjának tekinti, amely során a liberális demokráciát addigra már mag mögött hagyó Orbán-rezsim populista választási autokráciaként szilárdult meg.

Az újabb kritikus időszak közvetlen előzményét a második Orbán-kormányban a liberális demokrácia egyoldalú alkotmányos átalakítását célzó intézkedései jelentik, amelyet a szakirodalom már részletesen feltárt. Az alkotmányozó többséget eredményező választásokat Orbán „fülkeforradalomnak” nevezte, a liberális demokrácia fémjelezte korábbi korszakot pedig „zavaros évtizedeknek”. A választásokat az új kurzus, a *Nemzeti Együttműködés Rendszerének* létrehozására való felhatalmazásként, az új országgyűlést pedig „alkotmányozó nemzetgyűlés és rendszeralapító parlament”-ként interpretálta, előrevetítve, hogy a Fidesz hatalomgyakorlását a politika primátusa és a jog instrumentalizálása (*rule by law*) fogja jellemezni.

A választási demokrácia formális dimenzióit látszólag kevésbé érintő gyors intézményes átalakítás során immáron nem csupán a végrehajtó hatalom kiterjesztésének kísérletéről, hanem az intézményes ellensúlyok, azaz a liberális-alkotmányos dimenziók mind teljesebb körű kikapcsolásáról volt szó. Az átalakítás fő célpontjai közé tartoztak az állami hatóságok és a közigazgatás, az alkotmány, az Alkotmánybíróság (AB), az igazságszolgáltatás, az állami tulajdonú vállalatok, a médiarendszer, a kulturális szféra és a választási szabályok, beleértve a pártfinanszírozást és a kampányszabályozást (Bánkuti et al., 2012; Bozóki, 2015; Kornai, 2015). Emellett számtalan „sarkalatos törvényt” fogadtak el, miközben Fideszhez köthető szereplők foglalták el az állami kulcspozíciókat. Az összetett, stratégiai jellegű és rendkívül dinamikus változtatások (Kis, 2019) oda vezettek, hogy a parlamenti kétharmaddal rendelkező többség néhány év alatt átvette a hazai politikai intézmények felett az ellenőrzést. Mindez messze túlmutatott az erős és a gyenge bírói felülvizsgálat, vagy a politikai és jogi konstitucionalizmus közötti átállás mértékén (Halmai, 2019: 39–43.).

Összességében a második kritikus fordulóra olyan „intézményes szörnyállam” (*Frankenstate*) alakult ki, amely apró részleteiben külön-külön formálisan akár demokratikusnak is tekinthető, de egészét tekintve autokratikus berendezkedést takart (Scheppele, 2013: 560.). A külső szereplők – különösen a Janus-arcú Európai Unió – befolyása a hazai hibridizációs folyamatokra meglehetősen hatástalanok és ellentmondásosak voltak (Bozóki–Hegedűs, 2018). Ezzel szemben Orbán önmaga által is „pávatáncnak” hívott manőverezése a nemzetközi színpadon viszonylag sokáig sikeresnek bizonyult.

A populista választási autokrácia megszilárdulása a 2010-es évek közepén

Ugyan a populizmus már a liberális demokrácia lebontása során is jellemző volt az Orbán-rezsimre, amely egy sajátos „populista alkotmányosságban” manifesztálódott (Müller, 2016: 60–68.), rendszerszinten azonban csak a következő kormányzati ciklusban teljesedett ki. A nemzetközi kritikák sokasodásával a Fidesz populista diskurzusa egyre inkább elmélyítette a „magyarok” és a „globalisták” közötti antagonisztikus ellentétet. E retorikának igazi kohéziót azonban a 2015-ben induló menekültválság adott, amely beilleszthető volt a nemzeti szuverenitás védelméről szóló, nagyobb narratívába. Ez ugyanis lehetővé tette az Orbán-rezsim számára, hogy az addigi, szigetszerűen létező ellenségképeket egy közös nagy ellenségkép-hálózatban egyesítse. Az ellenségkép-hálózat nemzetközi súlypontúvá válása azért is jelentős, mivel ez tette lehetővé, hogy az immáron a második kétharmados ciklusát megkezdő Fidesz a hazai szinten *de facto* elit szerepéből is megőrizhesse a globális *status quo* ellen lázadó „underdog”, de morális értelemben továbbra is felsőbbrendű politikai erő szerepét, amely a választói identifikáció és mobilizáció terén kulcsfontosságúnak bizonyult. Ekkortól a populizmus egyes elemei szinte ideáltipikus mértékben váltak láthatóvá.

A *népközpontúság* kapcsán a 2015-ös menekültválság könnyen kihasználható lehetőséget nyitott a külső szereplőkkel szembeállított magyar nép etnikai-kulturális homogenitásának demonstrálására és az egységesnek tételezett népakarat abszolutizálására. A kormány által indított nemzeti konzultációk különösen fontossá váltak ekkortól a politikai napirend formálásában, valamint az általuk demonstrálni hivatott egységes és önkényes módon formálható népakarat artikulálásában (Pócsa–Oross, 2022). Azóta mindegyik konzultáció érintette a bevándorlás témáját, amelyről 2016-ban egy kvótaellenes népszavazást is rendezett a kormány. Orbán a néphez való tartozását – szöges ellentétben a liberális elit korábbi technokrata-bürokratikus stílusával – ruházatával, étkezési szokásaival, hétköznapi nyelvhasználatával, közmondásaival, a politikai korrektség egyre nyíltabb elutasításával és a futball iránti szeretetével fejezi ki (Körösényi et al., 2020: 80–83.).

Az *antielitizmus* a hatalomra került populizmus pozíciójának megfelelően egyre inkább nemzetközi szintéren érvényesült, amelyhez áttételesen kapcsolódnak a nemzetközi szereplők belső szövetségesei. Ennek a miniszterelnök megfogalmazásában „bizarr koalíciónak” nevezett hálózatnak az epicentrumában Soros György és egy globális balliberális politikai és gazdasági elit áll. A belföldi politikai ellenfelek – az ellenzéki pártoktól a kritikus újságírókon át a civil szervezetekig és egyéb autonóm szereplőkhöz – csupán előbbiek hazai kiszolgálóiként, afféle „ötödik hadoszlopként”, a magyar nemzeti érdekek elleni összeesküvőkként nyertek ábrázolást (Böcskei, 2021; Jenne et al., 2022).

Ebben a narratívában a kozmopolita elitek Brüsszel égisze alatt szervezik a Magyarországra érkező muszlim migránsokat, hogy aláássák az ország nemzeti szuverenitását és hagyományos keresztény értékeit, amelynek utolsó elszánt védelmezői a kormánypártok és személyesen Orbán Viktor. A legyőzendő globális elit egyik fő megtestesülésévé az Európai Unió vált, amely Orbán szerint nem a tagállamok közösen osztott demokratikus és liberális értékeken alapuló önkéntes társulása, hanem az államok harcmezeje, ahol meg kell védeni a magyar érdekeket „Brüsszel” támadásaival szemben (Batory, 2016).

Végezetül, a *manicheista világgép* schmittiánus barát/ellenség logikája a politikai közösség egzisztenciális válságában jelenik meg, amely mind jogi, mind pedig diszkurzív értelemben a kivételes állapot állandósításaként rögzül (Antal, 2019). Ezáltal az eredetileg külső migrációs válságot átfordította egy rekonstruált és állandósított belső válsággá (Körösényi et al., 2016), amelyben a nemzet, az állam és a kormánypártok összeolvadtak a rezsिम diskurzusában. A jogrend szintjén a rendkívüli állapotot a bevándorlási hullám után sem szüntették meg, előbb normalizálták, később pedig a Covid-19-járvány, majd a 2022-es ukrán–oros háború során jelentősen kibővítették a végrehajtó hatalom mozgásterét a veszélyhelyzeti jogrend segítségével. Diszkurzív értelemben az átfogó válságnarratíva a „Nyugat alkonya” jól ismert toposza és a magyar nemzet szabadságáért és szuverenitásáért folytatott harc körül forog.

A populizmus rezsimszintű térnyerése magával hozta a *moralizáló és szélsőségesen kirekesztő politikai képviseleti logika* kiteljesedését a 2010-es évek második felében. Azóta a kormányzat a politikai ellenfeleket mind nyíltabban az „erős, szuverén Magyarország” ellenségeként (Böcskei, 2021: 69.), *de facto* külföldi ügynökként állítja be. Orbán antipluralista politikai képviseleti felfogása szerint a magyar népet legitim módon csak a Fidesz és saját maga képviselheti (Palonen, 2018). Mindenki más, aki nem ért egyet ezzel, az vagy idegen érdekeket szolgál, vagy idegen. A politikai képviselet felülről lefelé irányuló felfogásában és a képviselet konkrét tartalmának meghatározásában Orbán olyan szabad és személyes mandátummal rendelkezik, amely biankó felhatalmazást biztosít számára a népakarat artikulálásában. Ez viszont ellehetetleníti a politikai pluralizmust és a valódi demokratikus elszámoltathatóságot (Antal, 2019: 84.). A 2000-es években megroppanó törekeny elitkonszenzust a 2010-es évek második felére a kölcsönös demokratikus bizalom teljes körű hiánya váltotta fel, amelynek első számú jele az a „hazaárulózó” diskurzus, amelyet 2018 után az ellenzék is átvett (Benedek, 2022: 198–199.). Az évtized végére már két, egymást morálisan kirekesztő, antagonisztikus ellentétektől fűtött politikai tábor állt szemben egymással. Ilyen értelemben az *egész* Orbán-rezsिम diskurzusa vált populistává.

A harmadik Orbán-kormány időszaka nem csupán a populizmus rendszer-szintűvé válásával járt, hanem a demokratikus politikai versengés két tartalmi kritériumának, azaz a mindenkori fennálló rezsimmal szembeni alternatíva

képződést biztosító *civil társadalom szabadsága* és a *plurális politikai nyilvánosság* kiüresítésében is szintlépés történt. A civil szervezetekkel szembeni kormányzati fellépés első jelentős hullámára a 2014-es választásokat követően, a „Norvég Alap-ügy” kapcsán került sor, amelyet különféle jogi lépések és intenzív populista kampányok követtek a következő években (Csehi, 2019), különösen a külföldről is támogatott NGO-kkal szemben. Később a budapesti Közép-európai Egyetem további működését ellehetetlenítő *lex-CEU*, valamint a külföldről támogatott *watchdog* civil szervezeteket megvédelem- és büntető civiltörvény, valamint az ezeket kísérő populista nemzeti konzultációk („Állítsuk meg Brüsszelt!”, „STOP Soros!”) együttesen aláásták a civil társadalom szabad működését a 2018-as választásokra (Jenne et al., 2022). A kormánypárti narratívában idővel „Soros-ügynökké” váltak a kritikus újságírók és magánszemélyek is. A 2018-as kampányidőszakban már csupán az ellenzéki szereplőket kellett összekötnie a Fidesznek a korábban állami erőforrásokból létrehozott komplex ellenségkép-hálózattal, többek között a (Soros Györggyel) „együtt bontanák le a határzárakat” plakátok segítségével. A szűken vett civil szféra szereplői mellett – a V-Dem projekt megközelítését követve – azt is kiemeljük, hogy az ellenzéki pártok valódi alternatívaképző képességét szintén különféle technikákkal korlátozták, beleértve a kooptálást, a belső felfogatást és az ún. kamupártok létrehozását (Unger, 2018: 5–16.).

A *politikai nyilvánosság* kapcsán elmondható, hogy az intézményes hatalomátvitel mellett – ideértve az új médiaszabályozás bevezetését, a médiafelügyeleti szervek és a médiahatóság feletti kontroll megszerzését, az állami hirdetések centralizálását, valamint az állami hírügynökség és a közmédia elfoglalását – a médiatér egyensúlyának elbillentéséhez néhány évre volt szükség (Benedek, 2024a). A kormány a Fideszhez szorosan kötődő gazdasági csoportokon keresztül a médiatér egyre jelentősebb része fölött szerzett tulajdonjogot vagy ellenőrzést, több esetben állami tulajdonú banki segítséggel (Polyák, 2019). A hatalom birtokosai az állami hirdetéseket lojális elitesoportoknak juttatták kormánypárti médiumok létrehozása és támogatása fejében (Bátorfy–Urbán, 2020). Emellett felerősödött az öncenzúra jelensége (Schimpfössl–Yablokov, 2020), a közérdekű adatokhoz való hozzáférés korlátozása, és az ún. harmadik fél által lebonyolított pártkampányok elterjedése. Utóbbi különféle kormányzati tájékoztatókampányok és egyéb állami, önkormányzati vagy civil szereplők által egyoldalúan, jellemzően közpénz felhasználásával, de a költségi korlátok megkerülésével jelentős mértékben és érdemi retorzió nélkül formálja az állampolgárok preferenciáit.

Külön kiemelendő a második kritikus időszak kapcsán a 2015 és 2018 közötti Simicska–Orbán „háború”. A Fidesz saját oligarchájának lázadása és az általa birtokolt médiabirodalom hirtelen kormánykritikussá válása tovább radikalizálta az orbáni médiapolitikát, amelynek a korábbiaknál is világosabb célja lett a birtokolt médiaportfólió bővítése és centralizált irányítása. Ennek

részeként a kormányfő bizalmi emberének számító Andy Vajna megnyerte Simicskával szemben a TV2 tévécsatorna birtoklásáért zajló versenyfutást, valamint Rogán Antal vezetésével önálló kommunikációs minisztérium jött létre, miközben a közmédia egy újabb centralizálási hullámon esett át. Szimbolikus jelentőségű volt 2016-ban a legbefolyásosabb kormánykritikus napilap, a *Népszabadság* bezárása, amelyet az új, kormányközeli tulajdonos hajtott végre. A kormánypárti médiagépezet kiteljesedését és egységesítését a 2018-as újabb kétharmados választási siker után létrehozott KESMA jelentette. Emellett jelentős változások zajlottak a tudományos és kulturális nyilvánosságban is, ahol – különösen a 2018-as választásokat követően – szintén a hegemoniaépítés lett a nyíltan hangoztatott cél.

A Benedek (2024a) által összegyűjtött kutatások fényében elmondható, hogy a politikai nyilvánosság terén a kormánypártok a 2010-es évek közepére domináns, az évtized utolsó éveire pedig hegemon pozícióba kerültek. Eszerint a 2018-as választásokra az aggregált eléérés tekintetében 60 százalékos, míg a bevételek kapcsán 80 százalékos (a közmédiát is beleértve) piaci részesedést értek el. Hozzátehetjük, hogy amennyiben a politikai nyilvánosság egyéb, nehezen vagy egyáltalán nem mérhető dimenzióit is figyelembe vesszük (pl. helyi szintű médiapiacok, szervezett aktivistahálózatok vagy éppen a közvetlen miniszterelnöki levelek hatásai), még erőteljesebb kormánypárti hegemonia meglétét kell feltételeznünk. A KESMA létrejötté a magyar médiarendszer átalakulása (Benedek, 2024a), különösképpen az aszimmetrikus párhuzamosság kiteljesítésének is tekinthető. Utóbbi fogalom arra utal, amikor az egyik politikai erőt a saját pártos médiafelületei támogatják, miközben a másik oldal nem rendelkezik ilyenfajta eszközzel, helyette a mainstream média pártatlan tudósítására támaszkodik. Ráadásul, míg a kormánypárti üzenetek egységesek, addig a fragmentált kormánykritikus médiában egymással is versengő szereplők és üzenetek vannak jelen.

A fentiek alapján látható, hogy a korábban a versengő felek alapvetően szabad és tisztességes küzdelmét biztosító demokratikus berendezkedést egy sajátos, az inkumbens szereplő által rendszerszintű erőforrások felhasználásával manipulált, a saját kvázi demokratikus népi mandátumát újratermelni képes, *top-down* természetű akklamatív aréna váltotta fel. Sartorival szólva ez pedig a formális népi jóváhagyás ellenére is közelebb áll az autokratikus önbeiktatáshoz, semmint a szabad és tisztességes küzdelemre alapuló demokratikus felhatalmazáshoz. A második kritikus fordulópont végét jelző 2018-as választásokkal az Orbán-rezsim populista választási autokráciaként szilárdult meg.

KÖVETKEZTETÉSEK

Tanulmányunkban a rezsimklasszifikációs megközelítések és a populizmus-kutatás erősségeit szintetizáló keretben igyekeztünk az Orbán-rezsim előzményeit és megszilárdulását két kritikus fordulóponton keresztül, történeti beágyazottságában vizsgálni. Az előbbi időszak a liberális demokrácia válságba kerülése a 2000-es évek második felében, az utóbbi az Orbán-rezsim *populista választási autokráciaként* történő kiteljesedése a 2010-es évek közepén. Míg az első szakaszban a *populista polarizáció* volt a meghatározó, amely hozzájárult az alapvető demokratikus bizalom megroppanásához, a 2014 és 2018 közötti időszakban a *populista autokratizáció* volt megfigyelhető, amelyekben a két elem egymást kiegészítve kapcsolódott össze.

A magyar eset a tágabb összehasonlító politikatudomány szempontjából arra szolgál példával, hogy 1) a populista polarizáció időben megelőzi és intenzitásában túlszárnyalja az autokratizációt, később pedig 2) azzal összefonódva az autokratikus átmenethez vezet. A két kritikus fordulópontnak a rezsimklasszifikációs megközelítések és a populizmuskutatás szemszögéből történő leírását az 1. táblázatban összegezzük.

1. táblázat. Az 1989 utáni magyar politikai rendszer átalakulásának két kritikus fordulópontja a rezsimklasszifikációs megközelítés és a populizmuskutatás szemszögéből

Fordulópontok / elemzési szempontok	Első kritikus fordulópont (2000-es évek második fele)	Második kritikus fordulópont (2010-es évek közepe)
Politikai versengés formális dimenziói	Sértetlenek	Látszólag sértetlenek
Politikai versengés tartalmi dimenziói	Egyesületi szabadsággal és a civil társadalommal szembeni – nem rendszerszintű – norma-sértések	A civil társadalom szabadsága és a plurális politikai nyilvánosság rendszerszintű erőforrások felhasználásával történő kiüresítése Valódi elszámoltathatóság hiánya
Liberális-alkotmányos elemek	A végrehajtó hatalom kiterjesztése és a prezidencializálódás fennálló trendjei A végrehajtó hatalom eseti elszámoltathatatlansága	Érdemi intézményes ellensúlyok hiánya

Fordulópontok / elemzési szempontok	Első kritikus fordulópont (2000-es évek második fele)	Második kritikus fordulópont (2010-es évek közepe)
Polarizáció	Fokozódó, majd extrém mértékűvé váló polarizáció	Extrém mértékű polarizáció
Populizmus	Populista vezérek felemelkedése (versengő populizmus) Főszereplők közötti erőegyensúly megbillenése Fennálló rezsím stabilitását aláásó erő	Populizmus minden elemének rezsimszintű kiteljesedése Rezsímstabilizáló erő
A Fidesz populizmusa	Jobboldali populista toposzok megerősödése	Ellenségkép-hálózat összerendeződése és nemzetközi súlypontúvá válása
A Fidesz populizmusának diszkurzív tartalma	Hazai liberális-technokrata elitiek által fenyegetett nemzeti érdekek védelme Demokrácia helyreállítása	„Nyugat alkonya” Nemzet szuverenitásáért vívott szabadságharc
Demokratikus bizalom	Elitkonszenzus felmondása A demokratikus bizalom eróziója és megroppanása	Elitiek közötti antagonisztikus viszonyok A demokratikus bizalom teljes hiánya
Rezsimszintű trend	A liberális demokrácia válságba kerülése	A populista választási autokrácia megszilárdulása

A két időszak – amelyeket kritikus fordulópontként azonosítottunk – alapjaiban hatott a fennálló politikai rendszer stabilitására és a demokrácia állapotára. Az első során a fennálló liberális demokrácia konszolidálódása visszafordult, és az elitkonszenzus megroppanása és a populista vezérek közötti erőegyensúly megbillenése egy rendkívül polarizálttá váló társadalomban lehetőséget teremtett az egyik politikai erő parlamenti szupertöbbséget eredményező választási sikerére. Ezt a felhatalmazást a 2010-es választások után a liberális-alkotmányos ellensúlyok leépítésére használta fel a második Orbán-kormány, azonban az autokratizáció mértéke – meglátásunk szerint – ekkor még nem lépett túl a (választási) demokrácia keretein. Ez a szintlépés csupán a következő kormányzati ciklusban történt meg, amelyet a populizmusnak a 2015-ös menekülthullámmal történő rendszerszintűvé válása kísért. Az együttes hatások – amelyet a rezsím legfőbb oligarchájának időleges lázadása is tovább fokozott – immáron a demokrácia egészétől való minőségi eltávolodáshoz vezettek, a hegemon szereplő elszámoltathatóságának rendszerszintű ellehe-

tetlenítésével. Ezért a jellemző politikatudományi (2010), valamint alkotmányjogi és közjogi (2012–13) megközelítésekhez képest tanulmányunkban a 2014–2018-as kormányzati periódust emeltük ki második kritikus fordulópontként. Ennek végére az Orbán-rezsim érett formájában, populistá választási autokráciaként teljesezett ki.

Azóta a *polity* (választási autokrácia) és *politics* (populizmus) szintjén is kiteljesedett Orbán-rezsim az állandósult kivételes állapot megszilárdulását mutatja. Erre utal, hogy az erős identitásalapú kötelékkel egyben tartott választói táborát a 2020-as évek elejét jellemző válságok – a pandémia, a háború és a gazdasági visszaesés súlyos társadalmi, politikai és gazdasági következményei – sem tudták érdemben kikezdeni. A rendszeren belüli politikai mozgások egészen a pedofília eltussolásáért elítélt személynek adott elnöki kegyelem miatti társadalmi felháborodásig – s Novák Katalin államfő ebből fakadó 2024-es lemondásáig – nem tudták tömegesen megingatni a rezsim széleskörű támogatását.

A fragmentált hagyományos ellenzék nem tudott profitálni a látens társadalmi elégedetlenségből. Ehelyett az újabb és újabb válságok hatalomtechnikailag sikeres menedzselése a fennálló rendszer stabilitását fokozta. Érdemi intézményes ellensúlyok, kihívó elitcsoportok és ellenzéki alternatíva híján egészen a legutóbbi időkig úgy tűnt, hogy az Orbán-rezsim számára nincs valószínű belső veszélyforrás, amely hosszabb távú stabilitását veszélyeztetné. Felmerül a kérdés, hogy vajon van-e olyan mértékű külső vagy belső veszélyforrás, amelyet az Orbán-rezsim ne lenne képes a saját nyelvére lefordítva, széles kommunikációs gépezetével sikeresen kezelni. E stabilitás akkor roppanhat meg látványosan, ha potens és hiteles ellenzéki szereplők erősödnek meg, miközben – részben erre válaszul – belső szakadások történnek az uralkodó hatalmi blokkban.

Ez év elejéig a belső folyamatokhoz képest a nemzetközi politikai és gazdasági kockázatok jobban körvonalazódtak, egyrészt az Ukrajnában zajló háború bizonytalan kihatásai miatt, másrészt amiatt, hogy az Európai Unió felismerte saját korábbi ambivalens szerepét az Orbán-rezsim kiépülésében. Hosszú idő után azonban 2024-ben a magyar belpolitika is megváltozott: jelentkezett egy erős ellenzéki párt, amely komoly kihívást jelent a rendszer számára.

IRODALOM

- Abts, K.–Rummens S. (2007): Populism versus Democracy. *Political Studies*, 55 (2): 405–424. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9248.2007.00657.x>.
- Ádám, Z. (2019): Explaining Orbán: A Political Transaction Cost Theory of Authoritarian Populism. *Problems of Post-Communism*, 66 (6): 385–401. <https://doi.org/10.1080/10758216.2019.1643249>.

- Ágh, A. (2015): De-Europeanization and de-Democratization trends in ECE: From the Potemkin democracy to the elected autocracy in Hungary. *Journal of Comparative Politics*, 8 (2): 4–26.
- Antal, A. (2019): *The Rise of Hungarian Populism: State Autocracy and the Orbán Regime*. Emerald Publishing Limited. <https://doi.org/10.1108/9781838677510>.
- Bánkuti, M.–Halmi, G.–Scheppele, K. L. (2012): Hungary's Illiberal Turn: Disabling the Constitution. *Journal of Democracy*, 23 (3): 138–146. <https://doi.org/10.1353/jod.2012.0054>.
- Bartha A.–Kopasz M. (2019): Legitimációs stratégiák hibrid rezsimekben. Szingapúr mint legitimációs puzzle. In: Böcskei B.–Szabó A. (szerk.): *Hibrid rezsimek. A politikatudomány X-aktái*. Napvilág–MTA TK, 99–122.
- Bátorfy, A.–Bleyer-Simon, K.–Szabó, K.–Galambosi, E. (2022): *Monitoring media pluralism in the digital era... Country report: Hungary*. <https://hdl.handle.net/1814/74692>.
- Bátorfy, A.–Urbán, Á. (2020): State advertising as an instrument of transformation of the media market in Hungary. *East European Politics*, 36 (1): 44–65. <https://doi.org/10.1080/21599165.2019.1662398>.
- Batory, A. (2016): Populists in government? Hungary's "system of national cooperation." *Democratization*, 23 (2): 283–303. <https://doi.org/10.1080/13510347.2015.1076214>.
- Bene, M.–Boda, Zs. (2023): A Safety Net against Populism? An Investigation of the Interaction Effect of Political Efficacy and Democratic Capacities on Populist Attitudes. *Political Research Exchange*, 5 (1). <https://doi.org/10.1080/2474736X.2023.2220385>.
- Benedek, I. (2021): Riders on the storm: The role of populism in the global crisis of democracy and in the functioning of electoral autocracies. *Politics in Central Europe*, 17 (2): 197–225. <https://doi.org/10.2478/pce-2021-0009>.
- Benedek, I. (2022): *A populista választási autokrácia elmélete és gyakorlata: Magyarország kelet-közép-európai perspektívában*. Doktori értekezés, ELTE Politikatudományi Doktori Iskola. <https://doi.org/10.15476/ELTE.2022.133>.
- Benedek, I. (2024a): Transforming the Political Public Sphere: The Media System of the Orbán regime in Hungary. *Partecipazione e Conflitto*, 17 (2) (forthcoming).
- Benedek, I. (2024b): Populist Autocratization and Populist Electoral Autocracies: Towards a Unified Conceptual Framework. *Comparative European Politics*. <https://doi.org/10.1057/s41295-024-00401-8>.
- Böcskei B. (2021): A Fidesz ellenség és identitáskonstruáló populizmusa. *Politikatudományi Szemle*, 30 (4): 61–79.
- Böcskei B.–Szabó A. (szerk.) (2019): *Hibrid rezsimek. A politikatudomány X-aktái*. Napvilág–MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont.
- Bozóki A. (1994): Vázlat három populizmusról: Egyesült Államok, Argentína és Magyarország. *Politikatudományi Szemle*, 3 (3): 33–68.
- Bozóki, A. (2008): Consolidation or Second Revolution? The Emergence of the New Right in Hungary. *Journal of Communist Studies and Transition Politics*, 24 (2): 191–231. <https://doi.org/10.1080/13523270802003046>.
- Bozóki, A. (2015): Broken democracy, predatory state, and nationalist populism. In: Krasztev P.–Van T. Jon (szerk.): *The Hungarian patient: Social opposition to an illiberal democracy*. Central European University Press, 3–36.

- Bozóki, A.–Benedek, I. (2024): Politics in Hungary: Two critical junctures. In: Sabrina Ramet P.–Kürti László (eds.): *Civic and Uncivic Values in Hungary: Value Transformation, Politics, and Religion*. London, Routledge, 17–42. <https://doi.org/10.4324/9781003488842-3>.
- Bozóki A.–Fleck Z. (2023): Beágyazódó autokrácia. Fogalmi közelítések az új önkényuralomhoz. *Mozgó Világ*, 49 (10): 17–39.
- Bozóki, A.–Fleck, Z. (2024): *Embedded Autocracy: Hungary in the European Union*. Lexington Books.
- Bozóki, A.–Hegedűs, D. (2018): An externally constrained hybrid regime: Hungary in the European Union. *Democratization*, 25 (7): 1173–1189. <https://doi.org/10.1080/13510347.2018.1455664>.
- Capoccia, G.–Kelemen, R. D. (2007): The Study of Critical Junctures: Theory, Narrative, and Counterfactuals in Historical Institutionalism. *World Politics*, 59 (3): 341–369.
- Capoccia, G.–Ziblatt, D. (2010): The Historical Turn in Democratization Studies: A New Research Agenda for Europe and Beyond. *Comparative Political Studies*, 43 (8–9): 931–968. <https://doi.org/10.1177/0010414010370431>.
- Casal Bértoa, F.–Rama, J. (2021): Polarization: What Do We Know and What Can We Do About It? *Frontiers in Political Science*, 3. <https://doi.org/articles/10.3389/fpos.2021.687695>.
- Castanho et al. (2019): Public Opinion Surveys: A New Measure. In: Hawkins, K. A.–Carlin, R. E.–Littvay, L.–Kalwasser C. R. (szerk.): *The Ideational Approach to Populism. Concept, Theory, and Analysis*. Routledge.
- Coppedge et al. (2020): *Varieties of Democracy: Measuring Two Centuries of Political Change*. Cambridge University Press.
- Coppedge et al. (2024): *V-Dem Country-Year Dataset v14*. V-Dem Institute. <https://v-dem.net/data/the-v-dem-dataset/> (Utolsó letöltés: 2024. 4. 8.)
- Csanádi, M.–Gerő, M.–Hajdu, M.–Kovách, Tóth, I. J.–Laki, M. (2022): *Dynamics of an Authoritarian System. Hungary, 2010–2021*. CEU Press.
- Csehi, R. (2019): Neither episodic, nor destined to failure? The endurance of Hungarian populism after 2010. *Democratization*, 26 (6): 1011–1027. <https://doi.org/10.1080/13510347.2019.1590814>
- Csillag, T.–Szelényi, I. (2015): Drifting from liberal democracy. Neo-conservative ideology of managed illiberal democratic capitalism in post-communist Europe. *Intersections. East European Journal of Society and Politics*, 1 (1): 18–48. <https://doi.org/10.17356/ieejsp.v1i1.28>.
- Csizmadia E. (2017): *A magyar politikai fejlődés logikája. Összehasonlítható-e a jelen a múlttal, s ha igen, hogyan?* Gondolat Kiadó.
- Dahl, R. A. (1971): *Polyarchy: Participation and opposition*. Yale University Press.
- Enyedi, Zs. (2016): Paternalist populism and illiberal elitism in Central Europe. *Journal of Political Ideologies*, 21 (1): 9–25. <https://doi.org/10.1080/13569317.2016.1105402>.
- Greskovits, B. (2020): Rebuilding the Hungarian right through conquering civil society: The Civic Circles Movement. *East European Politics*, 36 (2): 247–266. <https://doi.org/10.1080/21599165.2020.1718657>.
- Gyulai A. (2007): Egy diszkurzív stratégia értelmében felfogott igazságról és hazugságról. *Politikatudományi Szemle*, 16 (2): 105–122.
- Gyulai A. (2017): Magyarország a szürke zónában? A magyar politikai rendszer hosszú hibridizációja. In: Boda, Z.–Szabó, A. (szerk.): *Trendek a magyar politikában 2. A Fidesz és a többiek: Pártok, mozgalmak, politikák*. Napvilág–MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont, 15–42.

- Hajnal, G.–Jeziorska, I.–Kovács, É. M. (2021): Understanding drivers of illiberal entrenchment at critical junctures: Institutional responses to COVID-19 in Hungary and Poland. *International Review of Administrative Sciences*, 87 (3): 612–630. <https://doi.org/10.1177/0020852320981138>.
- Halmi, G. (2019): Dismantling constitutional Review in Hungary. *Rivista Di Diritti Comparati*, 2019 (1): 31–47.
- Hawkins, K. A. (2009): Is Chávez Populist?: Measuring Populist Discourse in Comparative Perspective. *Comparative Political Studies*, 42 (8): 1040–1067. <https://doi.org/10.1177/0010414009331721>.
- Illés G. (2016): Válságkonstrukciók: Orbán Viktor és Bajnai Gordon válságértelmezésének összehasonlítása. *Replika*, 98, 47–65.
- Illés G. (2024): Versengés és identitás: A plebisciter képviselő két formájáról. *Politikatudományi Szemle*, 33 (4): 85–109.
- Jenne, E. K.–Bozóki, A.–Visnovitz, P. (2022): Antisemitic Tropes, Fifth-Columnism, and “Soros-Bashing”: The Curious Case of Central European University. In: Mylonas, H.–Radnitz, S. (szerk.): *Enemies Within: The Global Politics of Fifth Columns*. Oxford University Press, 45–72.
- Kaltwasser, C. R.–Taggart, P.–O. Espejo, P.–Ostiguy, P. (szerk.) (2017): *The Oxford Handbook of Populism*. Oxford University Press.
- Kapitány Á.–Kapitány G. (2002): Kampány és értékek. A pártok arculatának dimenziói 2002 tavaszán. *Politikatudományi Szemle*, 11 (3–4): 167–196.
- Kis J. (2019): Demokráciából autokráciába. A rendszertipológia és az átmenet dinamikája. *Politikatudományi Szemle*, 28 (1): 45–74.
- Kornai, J. (2015): Hungary’s U-Turn: Retreating from Democracy. *Journal of Democracy*, 26 (3): 34–48. <https://doi.org/10.1353/jod.2015.0046>.
- Körösényi A. (2006): Gyurcsány-vezér. In: Sándor P.–Tolnai Á.–Vass L. (szerk.): *Magyarország politikai évkönyve 2005-ről*. Demokrácia Kutatások Magyar Központja Alapítvány (DKMKA), 141–149.
- Körösényi A. (2009): Lehangoló tudomány, vagy a politika művészete? Vezetés, manipuláció és demokrácia. *Politikatudományi Szemle*, 18 (3): 33–56.
- Körösényi A. (2015): A magyar demokrácia három szakasza és az Orbán-rezsim. In: Körösényi A. (szerk.): *A magyar politikai rendszer – Negyedszázad után*. Osiris–MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Politikatudományi Intézet, 401–422.
- Körösényi A. (2017): Weber és az Orbán-rezsim: Plebisciter vezérdemokrácia Magyarországon. *Politikatudományi Szemle*, 26 (4): 7–28.
- Körösényi A.–Hajdú A.–Ondré P. (2015): Politikai vezetők: Kormányfői karrier és teljesítmény. In: Körösényi A. (szerk.): *A magyar politikai rendszer – Negyedszázad után*. Osiris–MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Politikatudományi Intézet, 37–58.
- Körösényi, A.–Illés, G.–Gyulai, A. (2020): *The Orbán regime: Plebiscitary leader democracy in the making*. Routledge.
- Körösényi, A.–Illés, G.–Metz, R. (2016): Contingency and Political Action: The Role of Leadership in Endogenously Created Crises. *Politics and Governance*, 4 (2): 91–103. <https://doi.org/10.17645/pag.v4i2.530>.
- Laclau, E. (2005): *On populist reason*. Verso.
- Lefort, C. (1988): *Democracy and political theory*. Polity Press.

- Lengyel, G.–Ilonszki, G. (2012): Simulated democracy and pseudo-transformational leadership in Hungary. *Historical Social Research*, 37 (1): 107–126. <https://doi.org/10.12759/hsr.37.2012.1.107-126>.
- Levitsky, S.–Way, L. A. (2010): *Competitive authoritarianism: Hybrid regimes after the Cold War*. Cambridge University Press.
- Magyar, B.–Madlovics, B. (2020): *The Anatomy of Post-Communist Regimes: A Conceptual Framework*. Central European University Press.
- Metz, R.–Plesz, B. (2023): An insatiable hunger for charisma? A follower-centric analysis of populism and charismatic leadership. *Leadership*, 19 (4): 318–338. <https://doi.org/10.1177/17427150231167524>.
- Moffitt, B. (2016): *The global rise of populism: Performance, political style, and representation*. Stanford University Press.
- Mouffe, C. (2018): *For a Left Populism*. Verso Books.
- Mudde, C. (2004): The Populist Zeitgeist. *Government and Opposition*, 39 (4): 541–563. <https://doi.org/10.1111/j.1477-7053.2004.00135.x>.
- Mudde, C.–Kaltwasser, C. R. (2017): *Populism: A very short introduction*. Oxford University Press.
- Müller, J.-W. (2016): *What is Populism?* University of Pennsylvania Press.
- Palonen, E. (2009): Political Polarisation and Populism in Contemporary Hungary. *Parliamentary Affairs*, 62 (2): 318–334. <https://doi.org/10.1093/pa/gsn048>.
- Palonen, E. (2018): Performing the nation: The Janus-faced populist foundations of illiberalism in Hungary. *Journal of Contemporary European Studies*, 26 (3): 308–321. <https://doi.org/10.1080/14782804.2018.1498776>.
- Patkós, V. (2023): Measuring partisan polarization with partisan differences in satisfaction with the government: The introduction of a new comparative approach. *Quality & Quantity*, 57 (1): 39–57. <https://doi.org/10.1007/s11135-022-01350-8>.
- Pitkin, H. F. (1967): *The concept of representation*. University of California Press.
- Pócza, K.–Oross, D. (2022): From Deliberation to Pure Mobilisation? The Case of National Consultations in Hungary. *Politics in Central Europe*, 18 (1): 79–109. <https://doi.org/10.2478/pce-2022-0004>.
- Polyák, G. (2019): Media in Hungary: Three Pillars of an Illiberal Democracy. In: Połonska, E.–Beckett, C. (szerk.): *Public Service Broadcasting and Media Systems in Troubled European Democracies*, Springer International Publishing, 279–303. https://doi.org/10.1007/978-3-030-02710-0_13.
- Polyák G.–Szávai P.–Urbán Á. (2019): A politikai tájékozódás mintázatai. *Médiakutató*, 20 (2): 63–80.
- Rooduijn, M (2014): The Nucleus of Populism: In Search of the Lowest Common Denominator. *Government and Opposition*, 49 (4): 573–599.
- Sartori, G. (1987): *The theory of democracy revisited*. Chatam House.
- Schedler, A. (2013): *The politics of uncertainty: Sustaining and subverting electoral authoritarianism*. Oxford University Press.
- Schedler, A. (2023): Rethinking Political Polarization. *Political Science Quarterly*, 138 (3): 335–359. <https://doi.org/10.1093/psqar/qquad038>.

- Scheiring, G. (2020): *Retreat of Liberal Democracy: Authoritarian Capitalism and Accumulative State in Hungary*. Palgrave Macmillan.
- Scheppele, K. L. (2013): The Rule of Law and the Frankenstate: Why Governance Checklists Do Not Work. *Governance*, 26 (4): 559–562. <https://doi.org/10.1111/gove.12049>.
- Schimpfössl, E.–Yablokov, I. (2020): Post-socialist self-censorship: Russia, Hungary and Latvia – Elisabeth Schimpfössl, Ilya Yablokov, 2020. *European Journal of Communication*, 35 (1): 29–45. <https://doi.org/10.1177/026732311989779>.
- Schmitt, C. (2007): *The Concept of the Political: Expanded Edition*. University of Chicago Press.
- Sebők M. (2019): *Paradigmák fogságában*. Napvilág Kiadó.
- Szabó A.–Gerő M. (2020): A magyar társadalom politikai integrációja. In: Kovách I. (szerk.): *Mobilitás és integráció a magyar társadalomban*. Argumentum Publishing House; Centre for Social Sciences, 89–126.
- Szűcs Z. G. (2012): A magyar politikai diskurzus változásai 2000 óta. In: Boda Z.–Körösenyi A. (szerk.): *Van irány? Trendek a magyar politikában*, 128–151.
- Unger A. (2018): A választás mint rendszerkarakterisztikus intézmény. *Fundamentum*, 22 (2–3): 5–16.
- Unger A. (2023): A versengő választás és a versengés fogalmának kihívásai. *Metszetc*, 12 (2): 37–51. <https://doi.org/10.18392/metsz/2023/2/3>.
- Ungváry R. (2014): *A láthatatlan valóság. A fasisztoid mutáció a mai Magyarországon*. Kalligram.
- Urbinati, N. (2019): Political Theory of Populism. *Annual Review of Political Science*, 22 (1): 111–127. <https://doi.org/10.1146/annurev-polisci-050317-070753>.